

KUD 338.48 (496.51)

TURIZMI RURAL FORME E VEÇANTE E TURIZMIT NË REPUBLIKËN E KOSOVËS

*Dr.sc Fetah Reçica
fetahreqica@hotmail.com*

Abstrakt

Turizmi është veprimtari multidimensionale e shoqërisë së sotme bashkëkohore. i cili tashme është afirmuar si një fenomen tipik i qytetërimit bashkëkohor, i cili fenomen parashihet që në të ardhmen të rritet dhe masivizohet edhe më tepër. Turizmi nuk ka lindur me qytetërimin industrial por ka përparuar krahas zhvillimit të njerëzimit dhe qytetërimit. Ketë sektor pas sektorit të bujqësisë dhe energjetikes duhet pranuar si njërin ndër sektorët që duhet dhënë prioritet në zhvillimin e ardhshëm të ekonomisë së Kosovës. Turizmin pra duhet të shihet si një sektor me perspektive në të ardhmen e afërt, dhe si një sektor që ndikon në afirmimin e Kosovës në arenën ndërkombëtare. Formë e veçantë e turizmit bashkëkohor është turizmi rural që me të drejtë quhet turizmi i shekullit njëzetënjë . Kjo formë e turizmit tek ne mund të themi se fare nuk është duke u eksplloatuar.

Fjalët çelës; Turizmi rural, Bujqësia, Atraksionet turistike, infrastruktura e zonave rurale, resurset nacionale, Bruto produkti.

Hyrje

Procesi i zhvillimit rural është proces në të cilin njerëzit në viset rurale i bashkojnë resurset e tyre për të përmirësuar kushtet jetësore dhe të punës. Përmes përmirësimit dhe rritjes së shkathtësive të tyre, ata synojnë të rrisin kapacitetet e përgjithshme individuale dhe të përgjithshme , për të përmirësuar të ardhurat e tyre njëkohësisht edhe mënyrën e jetesës së tyre. Ne bazë të saj banorëve të zonave rurale u jepet mundësia që të menaxhojnë vet zhvillimin e tyre, me marrëdhënie të balancuara gjinore dhe shfrytëzim të qëndrueshëm të ambienteve rurale, duke zhvilluar veprimtari të rëndësishme ekonomike dhe joekonomike.

Qasja bashkëkohore lidhur me zhvillimin e qëndrueshëm rural nënkupton një qasje komplekse, e cila përfshin: bujqësinë, resurset nacionale dhe menaxhimin e tyre, transportin rural, ujin dhe higjienën, telekomunikimet, edukimin, shëndetësinë, shërbimet sociale.

Kosova me kushtet e saj natyrore është i kushtëzuar nga madhësia gjeografike, struktura demografike, madhësia e tregut, dhe niveli i ulët i zhvillimit ekonomik. Vet natyra dhe zhvillimi ekonomik kanë pjesëmarrje te popullsisë rurale në popullsinë e gjithëmbarshme e cila është rreth 60 %. Familja rurale mesatarisht ka 8.3 anëtarë (urbane 6.3 anëtarë). Më shumë se gjysma e fuqisë së aftë për punë është e papunësuar. Papunësia në zonat rurale është 54.5 % (44 % në zonat urbane). Burimet kryesore të të ardhurave të familjeve rurale janë: paga (58.0 %), remitancat (14.1 %), të ardhurat nga bujqësia (9.1 %), pensionet, asistenca sociale (7.4 %), të tjerat (11.4 %).

Fermat janë të vogla dhe mjaft të shpërndara. Madhësia mesatare e fermës është 2.36 ha, e tokës bujqësore 2.01 ha, e tokës që punohet 1.30 ha dhe 0.7 ha livadhe dhe kullosa⁶⁸. Numri mesatar i parcelave është 3.4. Nga popullsia rurale pa edukim janë 14.0 %, me edukim fillor 41.2 %, të mesëm 37.5 %, dhe të lartë 7.3 %⁶⁹.

Pjesëmarrja e bujqësisë në vlerën e brutoproduktit është rreth 25 %; Te gjithë këta parametra janë ne predispozita te kushteve te zhvillimit te bujqësisë. Kosova ka 577.000 ha tokë bujqësore⁷⁰, prej të cilave 272,040 ha janë të mbjellura me kultura të ndryshme bujqësore, ndërsa pjesa tjetër është livadhe, kullosa dhe djerrina. Vetëm një sasi e vogël e prodhimeve bujqësore që prodhohen në sektorin privat është e dedikuar për treg (nga 3.4 % te pemët deri në 27 % te perimet). Kjo tregon për mundësitë e vogla të bujqësisë kosovare për të qenë faktor kyç i zhvillimit ekonomik përgjithësisht dhe i atij rural, në këtë moment. Nëse kemi parasysh se vetëm 55 % të familjeve rurale prodhojnë produkte bujqësore dhe blegtorale, atëherë del se plotësimi i përgjithshëm i nevojave të familjeve rurale me produkte vetanake sillet rreth 33 %⁷¹. Shkaqet e një gjendjeje të tillë janë të shumta dhe sillen prej rendimenteve të ulëta dhe politikave ekonomike joadekuate që ndikojnë në aftësinë e pamjaftueshme konkurruese, deri te organizimi jo i mirë institucional dhe i fermerëve. Infrastruktura rurale, si rrugët, sistemi i ujësjellësit, i ujitjes, kanalizimi dhe energjia elektrike nuk janë të zhvilluara në nivelin e kënaqshëm. Veçanërisht rrugët e cilësisë së dobët dhe transporti i shtrenjtë dhe jo i rregullt, nga viset rurale në ato urbane, determinon me të madhe cilësinë e jetës dhe aktivitetet ekonomike në viset rurale. Kjo kërkon që strategjia e zhvillimit rural të bazohet edhe në mundësitë alternative. Rritja dhe zhvillimi i prodhimtarisë bujqësore japin bazë te mirë për zhvillimin turizmit fshatar.

⁶⁸ MBPZHR- Prishtinë 2008.

⁶⁹ Po aty.

⁷⁰ Agjencia Kadastrale e Kosovës –Prishtinë.

⁷¹ Po aty.

Ngritja infrastrukturës rurale si bazë për zhvillimin e turizmit të Kosovës

Infrastruktura e përshtatshme mund të konsiderohet si një nga faktorët më të rëndësishëm për zhvillimin rural në Kosovë. Ajo i shërben shumë qëllimeve, si përmirësimi të kushteve të jetesës, sigurimit të qasjes në tregje, përmirësimi të prodhimit bujqësor si dhe thithjes së investimeve. Krejt këto ndikojnë në zhvillimin e turizmit rural.

Përmirësimi i përgjithshëm i kushteve jetësore mund të arrihet vetëm me një infrastrukturë rurale të zhvilluar, por jo vetëm kaq. Infrastruktura rurale është edhe parakusht esencial për rritjen e prodhimtarisë bujqësore, rritjen e aftësisë konkurruese, si dhe rritjen e profitabilitetit dhe, në përgjithësi, për krijimin më të madh të të ardhurave, që ndikojnë drejtpërdrejt në rritjen e standardit jetësor. Duke pasur infrastrukturë rurale të zhvilluar, në Kosovë pengohet edhe fenomeni shqetësues i migrimit nga viset rurale drejt atyre urbane, sepse qasja në tregje është shumë më e lehtë, si dhe zvogëlimi i diferencave ndërmjet fshatit dhe qytetit shkon çdoherë duke u zvogëluar e me këtë edhe motivi i migrimit.

Faktorët të cilët janë të domosdoshëm për infrastrukturën rurale janë:

Rrugët – Vendbanimet rurale veçohen me mungesë të madhe të infrastrukturës rrugore. Kjo ndikon në rritjen e prodhimtarisë bujqësore, në njërën anë, si dhe një nga faktorët vendimtarë që determinojnë vendimin për ta braktisur fshatin, duke pasur parasysh transportin e vështirësuar dhe ofertën shumë të varfër të shërbimeve. Kjo mungesë ndikon edhe në pengimin e qasjes në shërbimet tjera themelore, siç janë arsimi, kultura dhe shëndetësia.

Mungesa e burimeve financiare – buxhetore dedikuar infrastrukturës rurale është shumë e madhe. Burimet financiare për këto investime janë shumë të pakta, por po ashtu është e vogël edhe rëndësia që i jepet zhvillimit të bujqësisë në viset rurale. Në vitet e fundit ndërtimi i rrugëve ka marrë përmasa të zhvillimit i cili dita e ditës po i plotëson zbrazësit të cilat ndodhen. Në këtë mënyrë do të jetë edhe në funksion të turizmit rural⁷².

Uji - Në viset rurale të Kosovës sistemi i furnizimit me ujë të pijshëm është në gjendje shumë të rëndë. Një numër vendbanimesh që gjinden bri rrugëve magjistrale apo afër qyteteve të mëdha janë të lidhura me sistemet e ujësjellësit publik. Në shumë fshatra janë ndërtuar me vetëkontribut sisteme të vogla të ujësjellësve lokalë, cilësia e të cilëve nuk kontrollohet. Por, numri më i madh i ekonomive familjare furnizohet me ujë nga pusët, me kualitet të ujit të dyshimtë dhe të dobët.

⁷² Agricultural Policies in Transition Economies – Trends in Policies and Support. Raport i OECD-së, 2002.

=====

Në bazë të studimeve, mbi 50 % e popullsisë përdor ujin për pije i cili nuk i plotëson kushtet elementare të kualitetit. Aktualisht, kompanitë e ujësjellësit janë të organizuara në nivel rajonal dhe atë komunal, kurse çmimet e shërbimit përcaktohen nga këto kompani pa ndërhyrje nga Qeveria.

Kanalizimi - Është karakteristikë se në të kaluarën investimet publike në ndërtimin e sistemeve të kanalizimit në viset rurale kanë qenë shumë të vogla, për të mos thënë se nuk ka pasur fare. As sot gjendja nuk është e mirë. Higjiena është në nivel të ulët, shpeshherë kanoset rreziku i sëmundjeve ngjyëse. Shërbimet e grumbullimit të mbeturinave nuk ekzistojnë, andaj ekonomitë familjare gjenden si munden, duke shpërndarë mbeturinat aty-këtu, duke ndotur ambientin.

Energjia elektrike - Furnizimi me energji elektrike është vështirësuar sidomos pas vitit 1999 dhe nga kjo kanë pësuar jo vetëm viset rurale, por edhe ato urbane. Përndryshe, edhe pse të gjitha vendbanimet rurale janë të elektrifikuara prej kohësh, problemi kryesor qëndron në vjetërsimin e sistemeve të distribuimit të rrymës dhe në kapacitetet e tyre të ulëta. Është me rëndësi të posaçme furnizimi me energji elektrike, sepse ai paraqitet si faktor kufizues në aktivitete agropërpunuese, por edhe në biznese të tjera në të gjitha kompanitë⁷³.

Sistemet e ujitjes - Sistemet e ujitjes në Kosovë paraqiten si faktorë kufizues në prodhimtarinë bujqësore. Ekziston deficit i ujit, që ndikon në produktivitetin dhe në profitabilitetin e fermerëve.

Nga të dhënat e anketës me familjet rurale del se rreth 66 % e familjeve të anketuara deklarojnë se nuk kanë mundësi fare të ujisin tokën e tyre, ndërkaj 34 % kanë mundësi që Nga të dhënat e përgjithshme vërehet se vetëm 16 % e sipërfaqeve të përgjithshme punuese ka mundësi të ujitjen. Në rajonet të cilat nuk janë të mbuluara me hidrosistem, ujitja me pompa të ndryshme e rrit koston e prodhimit.

Zhvillimi i qëndrueshëm rural nuk mund të paramendohet zhvillimin e përgjithshëm dhe të fuqishëm të infrastrukturës rurale. Është evidente se kjo nuk mund të bëhet pa mbështetje financiare buxhetore. Edhe pse nevojat dhe prioritetet buxhetore në Kosovë janë të shumta, është shumë e nevojshme që të rritet vetëdija te projektuesit buxhetorë se investimet më të mëdha buxhetore për infrastrukturën rurale vendosin themelet për zhvillimin e përgjithshëm rural e sidomos të bujqësisë, e cila me produktet e saj ndikon në mënyrë direkte në zhvillimin e turizmit rural.

Tiparet themelore të zhvillimit të turizmit rural në Kosovë

⁷³ Po aty.

=====

Në bazë të gjendjes së pasqyruar, në analizat dhe hulumtimet e bëra, turizmit rural duhet dhënë prioritet të veçantë. Turizmi rural ndikon në zhvillimin e zonave rurale, balancimin e zhvillimit të rajoneve me pak të zhvilluara dhe pengimin e shpërnguljes së popullsisë rurale. Viteve të fundit në trend është udhëtimi i vizitorëve drejtë fshatrave turistike. Hetohet një rritje e interesimit të njerëzve nga vendbanimet urbane për qëndrim dhe kalimin e kohës nëpër vendbanime rurale, pra ti ikin jetës së përditshmërisë të zhurmshme dhe të mërzitshme në qendra të mëdha urbane. Turizmi rural ka një klientel specifike të veten. Këta janë persona aventuresk që janë të apasionuar pas bukuri natyrore, personat që janë adhurues të kafshëve shtëpiake, adhurues të kalërimit me kuaj, adhuruesit e punëve bujqësore, si vjelja e frutave, personat që preferojnë prodhimet e freskëta bujqësore (djathë, verë, fruta) si specialitete autoktone⁷⁴.

Një klientel e veçantë e turizmit rural janë kategoria e turistëve gjuetar, kjo klientel është e apasionuar pas gjuetisë së kafshëve të egra. Kjo veprimtari është e lidhur me sezonin e gjuetisë prandaj këta janë turist me aktivitet sezonal. Shfrytëzuesit tjerë të turizmit rural janë gjithashtu turistët e sporteve dimërore. Kosova ka potenciale të mëdha për zhvillimin e turizmit rural, prandaj këto potenciale duhet shfrytëzuar në funksion të zhvillimit të turizmit në përgjithësi dhe turizmit rural në veçanti.

Për zhvillimin e turizmit rural ndikojnë një seri faktorësh:

1. Atraksionet turistike;
2. Faktori financiar;
3. Niveli i arsimimit të popullsisë lokale
4. Doket dhe zakonet
5. Infrastruktura e zonave rurale.

1. Atraksionet turistike - Kosova ka atraksione të shumta në zonat malore, fushore, pranë lumenjve etj. për zhvillimin e turizmit rural. Te gjitha këto krijojnë kushte për zhvillimin e turizmit rural.

2. Faktori financiar-Për zhvillimin e kësaj forme të turizmit nevojitet mbështetje financiare nga ana e shtetit me instrumentet e tij për popullsinë lokale, me qëllim të përmirësimit të jetës në fshat, përmirësimit kualitativ të strehimit për turistët e mundshëm. Kjo mbështetje financiare realizohet përmes kreditimit me kushte të volitshme nga bankat komerciale, me norma të ulëta të kamatave dhe me afat të gjatë për kthim, si dhe subvencionimit të kreditimit të ekonomive fshatare nga fondet qeveritare të ndara për sektorin e turizmit.

3. Niveli i arsimimit të popullsisë lokale- Në zhvillimin e turizmit rural si faktorë me peshë është niveli i arsimimit të popullsisë lokale, duke veçuar njohjen e gjuhëve të huaja në mënyrë që komunikimi i turistëve me

⁷⁴ Departamenti i Turizmit në MTI-Prishtinë 2008.

=====

popullsinë lokale të jetë me i lehtë. Ndhimesë në këtë drejtim do të jetë organizimi i kurseve për gjuhë të huaja për popullsinë vendase. Pastaj e rëndësishme është edukimi dhe informimi i popullsisë nga lëmi i turizmit, ekologjisë, kulturës, mënyrës se sjelljes ndaj turistëve etj.

4. Kultura, doket dhe zakonet-Niveli kulturor i popullsisë lokale është në atë nivel që nuk i përgjigjet nevojave të zhvillimit të kësaj forme bashkëkohore të turizmit. Në popullsinë rurale ende nuk ekziston gatishmëria për pranimin e turistit në gjirin familjar, sepse turistët e jashtëm janë të interesuar që të njihen drejtpërdrejtë me mënyrën e jetesës së banorëve, të njihen me kulturën e popullsisë, doket dhe zakonet, ushqimin autokton etj.

5. Infrastruktura-zhvillimi i turizmit rural është i lidhur ngushtë me nivelin e zhvillimit të infrastrukturës së zonave rurale. Këtu me infrastrukture mendohet në ndërtimin e rrjetit të rrugëve, rrjetit elektrik, rrjetit të PTT, ujësjellësit dhe kanalizimit etj.

Turizmi rural ka implikime të shumta në përmirësimin e pozitës social-ekonomike të popullsisë lokale:

- Shtimi i prezencës së turistëve në zonat rurale do të ndikojë në shtimin e aktivitetit ekonomik të popullsisë lokale, si shtimi i prodhimitarisë bujqësore për plotësimin e nevojave për prodhime bujqësore,
- Rritja e kërkesës për shërbime të ndryshme, për prodhime artizanale, si rezultat i gjithë kësaj kemi rritjen e punësimit dhe rritjen e të ardhurave të ekonomive fshatare.
- Ngritja e kualitetit të jetës në zonat rurale, ndikon në ndalimin e migrimit të popullsisë rurale në drejtim të qendrave urbane, sidomos gjeneratave të reja, e cila është fuqi punëtore e nevojshme në prodhimtarinë bujqësore.

Kosova me potencialet e veta turistike ka perspektive për zhvillimin e turizmit rural por duhen investime në infrastrukture dhe superstrukture.

Kërkesat dhe dëshirat e mysafirëve për këtë lloj të turizmit janë të përmbledhura në disa pika⁷⁵.

- Përfjetimet në Fermë;
- Gjithpërfshirja e formës së Pushimit me ekologjik dhe me afër natyrës;
- Besueshmëria;
- Transparenca;
- Singjeriteti për shkëmbim dhe ide të reja;
- Informacionet për mysafirët;
- Ofertat dhe aktivitetet speciale;

⁷⁵ Dr.sc.Fetah Recica & Mr.sc. Bedri Millaku / Ekonomia e Turizmit, Prishtinë 2011.

- Prodhimi i sigurt (konsumi i mbrojtur).

Zhvillimi i bujqësisë krahas me infrastrukturën do ti shtyjë ne funksion potencialet turistike dhe zhvillimin e kësaj forme te rëndësishme te turizmit për Kosovën.

Përfundimi

Turizmi rural dhe rëndësia e tij kanë potenciale te mëdha për zhvillimin e tij. Me qen se vendi ynë disponon me mbi 1000 vendbanime rurale . Kjo paraqet bazë te rëndësishme qe këto potenciale ne disponim te shfrytëzohen për ketë formë të turizmit. Shfrytëzimi I potencialëve turistike për ketë formë te turizmit do te jetë I rëndësishme për ngritjen ekonomike si dhe zhvillimin e infrastrukturës ne zonat rurale. Turizmi Rural paraqet vlera te larta duke u cilësuar me një numër aktivitete të ndërlidhura ne mënyrë të drejtpërdrejtë dhe të tërthortë. Turizmi rural paraqet kompleks aktivitete të cilat kanë rëndësi ne efektin ekonomik te zonës turistike dhe me gjerë. Aktivitetet e ndryshme janë në disponim për mysafiret te cilët e shijojnë produkte fshatare dhe atraksionet natyrore dhe kushtet e favorshme klimatike, duke gjet mënyrën shumë te mire për pushim dhe rehabilitim nga punët dhe aktivitetet e përditshme ne zonat urbane. Qëllimi është qe këto vlera natyrore dhe turistike te futen ne funksion te ofertës turistike. Ne mënyre qe atraksionet te jenë ne funksion edhe te zhvillimit te turizmit. Mu këtu qëndron arsye se shfrytëzimi i mirfillt i ofertës turistike ne ketë fushë te turizmit për vendin janë te leverdishme. Ne mënyrë qe efekti ekonomik do te jetë mjaft profitabil për ekonominë vendore.

Literatura

1. Dr.sc.Fetah Recica & Mr.sc. Bedri Millaku / Ekonomia e Turizmit, Prishtine 2011.
2. B. Millaku – Shqyrtime Teorike operative dhe analitike te turizmit funksionet ne segmentin balnear te banjave, banja e Pejës Klokotit dhe ujërat termominerale te Kosovës-Prishtinë 2008.
3. M. Gashi “Vlerat turistike ne Kosovë” Plani regional hapësinor i KSAK Prishtinë 1969.
4. M. Gashi : “Uslovi i mogčnosti za razvoj turizma SAP Kosovu, Prishtinë 1977.
5. M. Gashi : “Turizmi si fenomen shoqëror bashkohes”, Časopis “Përparimi”,br.5.Prishtinë 1963. god.
6. M. Gashi : “Osnovni potencial turističkih vrednosti Kosova”,ekspertiza izrađena za potrebe i rade regionalnog prostornog plana Kosova, Priština 1969.

7. Faulkner, B., & Russell, R. (2000). Turbulence, chaos and complexity in tourism systems: A research direction for the new millennium. In B. Faulkner, G. Moscardo and E. Laws, (Eds.), *Tourism in the 21st century: Lessons from experience* (pp. 328–349). L
8. 8.Studimi Makroekonomik për sektorin e Bujqësisë: Taksimi, çmimet, mekanizmat tregtare dhe nxitëse në bujqësi dhe në sektorin e ushqimit në Kosovë, GFASTOAS 2002;
9. 9.Studimet e Entit për Zhvillim dhe Planifikim të Kosovës (1988);
10. Kosovo Economic Memorandum, World Bank, May 2004, Prishtinë;
11. Strategjia për zhvillimin e qëndrueshëm bujqësor dhe rural në Kosovë, MBPZHR, maj 2003, Prishtinë;
12. Sistemi i arsimit dhe zhvillimi ekonomik i Kosovës, Riinvest, 2004;
13. Statistikat e punës dhe punësimit të vitit 2002 në Kosovë, MPMS, maj 2003;
12. E-International Scientific Research Journalondon: The socio – Economic
13. Rindërtimi i Kosovës pas luftës – Strategjia dhe politikat, Riinvest, 2001;
14. 14..World Tourism Organisation (UNWTO) Statistics Departament.
15. World Travel and Tourism Council (2004), Annual Report: Progress & Priorities 2004/05.
16. Tooman, L.A. (1997), “Tourism and Development,” *Journal of Travel Research*, Vol. 35, No. 4, 33-4